

בסופו של דבר כל הטרחה הזאת הייתה מיותרת, כי הורי החליטו לחפש בית ספר יהודי מתאים ולפטור אותי מעונשם של הגויים. הבחירה נפלה על נגינאָרד *Nagyvárad*, שם פעלה זה שנים גימנסיה יהודית מסורתית בת ארבע כתות ולימדו בה לפי תכנית לימודים ממלכתית מאושרת. בנוסף לכך הייתה שם גימנסיה של הקהילה הניאולוגית - רפורמים של ימינו - ואפשר היה להמשיך בה עד לבגרות. כנהוג בימים ההם איש לא שאל את דעתי, ועל כל זה הוחלט ביחד עם משפחת דוד כנראה, משפחה שעד אז אפילו לא ידעתי על קיומה, ואת הסיפור שמאחורי הדיון המשותף לא טרחתי לברר כשהייתה עדיין אפשרות לכך. ניסיתי את כוחי בימים אלה אצל אימרה, אבל פרט לגילוי שקיימת איזו קירבה משפחתית בין אימותנו לא הגענו רחוק יותר.

מכל מקום, בוקר עצוב אחד של שנת 1936 מצאתי עצמי יחד עם אבא בכרכרה בדרך לתחנת הרכבת, לכיוון עתיד בלתי ברור ומפחיד קצת. הייתה זאת ללא ספק קריעה קשה מתוך חיקה החם של המשפחה והבית. ליד הכרכרה נפרדתי מאימא פרידה מרגשת, מלווה דמעות צער מצדה ובכי מר מצדי, והייתה לי תחושה שבאחת עומד לו להסתיים כל פרק הילדות.

בתחנה המתין לי אימרה בליווי אבא שלו וכשהגיעה העת, עלינו - שני ילדים בני אחת עשרה - על הרכבת ופנינו לנגינאָרד.

לא ברור לי מדוע לא טרחו לאכסן את שנינו אצל אותה משפחה. אני מצאתי עצמי בביתם של אנשים אשר מוצאה של האישה ממשפחה מאד מכובדת בסאטמר - כנראה גורם חשוב בבחירה. ביתם, ברחוב סאצ'וֹאי *Szacsvai*, היה קרוב מאד לבית הכנסת ולגימנסיה שבקצה הרחוב, וגם לגימנסיה של הבנות שממול. ספק רב אם אבא או אימא היו מודעים לכך שהבתים בקצה השני של רחוב ארוך זה שימשו משכן מפואר לזונות העיר. בנה של משפחת גוטמן, בן גילי וכזה "סבונ"י" כזה, לא התחבב עלי במשך כל ימי שהותי אצלם ומעולם לא נעזרתי בו בשיעורים למרות שהוא היה התלמיד המצטיין של הכתה - ואולי דווקא בגלל זה. לעומת זאת אחותו באָבָה, צעירה ממני בשנה ולא יפה במיוחד, נהייתה במרוצת הזמן שותפה פעילה בגילוי מסתרי הביולוגיה שלא נלמדו בגימנסיה. היא והעוזרת הרומנייה היפה היו נחמתי היחידה בבית זה, ומלבדן שום דבר בו לא היה לפי רוחי.

כבר בבוקר ראשון, בזמן קשירת שרוכי הנעליים, תקפו אותי הגעגועים לבית עד כדי כך שלא יכולתי להתאפק ומיררתי בבכי חרישי. מחזה זה חזר על עצמו בוקר בוקר - גם אחרי שחזרתי מחופשות - ונמשך בדרך כלל כשבוע. בעלת הבית העגלגלה הייתה נסבלת איכשהו לעומת בעלה, יצור ג'ינג'י פוזל ונאלח. הריחות, בייחוד ריח של בצל חרוך שכל הבית היה ספוג בו הטריף את דעתי ולקח זמן עד שנחירי התרגלו לכך.

שנתיים תמימים גרתי אצל משפחת גוטמן ועם הזמן נתגלו בפני סודות הבית, בחלקן בעזרת העוזרת היפה ולא מעט באמצעות החושים המחודדים של ילד בגיל זה. ניסיונותיו החוזרים ונשנים של בעל הבית הגועלי לזכות בחסדיה של העוזרת, נודעו לי ממקור ראשון וכנראה גם לבעלת הבית ואת המריבות שפרצו בין בני הזוג בעקבות עיסוקי אהבים אלה אפשר היה לשמוע מבעד הקירות. כל המסכת הזאת והאווירה הטעונה שנוצרה מכך הדגישה ביתר שאת את הזרות ואת הניגוד החריף בין מה שהייתי רגיל לו לבין הבית הזה.

אימא השתדלה להמתיק במקצת את הגלולה. מעת לעת שלחה חבילות עמוסות מאכלים שהיו חביבים עלי, כאלה שידעה שהם מעבר לאמצעיהם של מארחי. מהחשובים שבהם היה בשר אווזים מעושן - מעדן מלכים שאימא הצטיינה בהכנתו. את הבשר הזה לא יכולתי לשמור במזווה משום ריחו החריף וכדי לשמור על איכותו הייתי תולה חזה שלם על אחד הווים במזווה של משפחת גוטמן. לא עברו ימים רבים וקיבלתי רושם מוזר שהמאכל האהוב מתכלה במהירות בלתי סבירה. לא התעצלתי ומצויד בחושים של בלש

סימנתי בו חריצים בכל פעם שחתכתי לי מנה. על ידי פעולה חכמה זו נוכחתי אומנם לדעת שלא חשדתי בכשרים - החריצים אכן נעלמו פעם אחר פעם - אלא שכל ההתחכמויות לא עזרו, הרי לא יכולתי לשמור שם במשך יממה שלמה, מישו מבני המשפחה המשיך להיות שותף נאמן לתענוגותיי.

בניגוד לאכסניה אצל משפחת גוטמן, התרשמותי מהגימנסיה עלתה על כל הציפיות. זה היה כאילו חזרתי לימי החיידר הטובים, לימים שכל התלמידים היו יהודים כמוני, ובעיני המורים לא הייתי שונה מכל ילדי הכתה האחרים. המורים כאן - מלבד אדון *Peta*, המורה המצחיק למוסיקה - נחמדים ונחמדים פחות, היו יהודים כשרים כולם. פְּטָא זה היה מנצח בדקדקנות על מקהלת הכיתה כשהוא פוסע לפנינו קדימה ואחורה, עד שבאחד הפעמים פסע אחורה צעד אחד מיותר, נתקל בפודיום והשתטח עליו כל אורכו, לקול צהלת הכתה - מחזה נדיר ובלתי נשכח שצפינו לו בכל שיעור למוסיקה.

הוריי ביקרו אצלי פעם אחת בלבד, זמן קצר אחרי תחילת שנת הלימודים הראשונה, ובהזדמנות זו ערכו סיור גם בבית הספר. אימא סיפרה לי לאחר מעשה, שבזמן שהגיעו הייתי באמצע שיעור והם נאלצו להמתין לי בפרוזדור. אבא, מתוך סקרנות הציץ לתוך הכתה דרך חור המנעול והמראה של המון ילדים, רובם בעלי פאות כשלי, יושבים עם כיפות על הראש ולומדים לימודי חול, עשה עליו רושם בל ימחה. היה שם דבר נוסף שגרם לו נחת רבה; מי שהיה מעוניין בכך יכול היה להשתתף בשיעורי תלמוד יומיים בהדרכתו של שטיינר דודי, מורנו לדת וליהדות. שיעורים אלה התקיימו אחרי שעות הלימודים הרגילים ואני הייתי בין המתנדבים המועטים למילוי השורות, לפחות במשך שנת הלימודים הראשונה.

כל הדברים הטובים הללו לא הפכו אותי לתלמיד טוב במיוחד - פרט למתמטיקה וצרפתית, נשארתי במשך כל ארבע השנים עם ציונים של בינוני פלוס. לא הייתי מוטרד מכך, כשלעצמי שמחתי בחלקי ומההורים לא שמעתי אף פעם מילות ביקורת.

בשיעורי היסטוריה וגיאוגרפיה לדוגמה, יכולתי להירדם מרוב שעמום. זלצר המורה, כל חכמתו הסתכמה בכך שהיה קורא באדיקות את פסוקי היום, והיה משאיר לנו לשנן את הטקסט שזה שמענו מפיו, לקראת השיעור הבא. צורה זאת של לימוד לא הייתה חביבה עלי במיוחד - לרוב הייתי מתקשה לזכור תאריכים היסטוריים חשובים - ובמשך השנים בין כתלי בית ספר זה, לא עברתי את הציון שש בשני המקצועות הללו. בשפות לעומת זאת, המצב היה טוב בהרבה הודות לקליין, המורה החביב ובאשר למתמטיקה - כישוריי היחסיים בתחום זה גרמו לי קצת נחת, ובהזדמנות אחת סיפקו לי מקור הכנסה ובפעם הראשונה בימי חיי. מעשה זה אירע כאשר אבא של אימרה הטיל עלי תפקיד לעזור לו במתמטיקה, משום שהיחסים בין תורה חידתית זו לבין אימרה היו רוב הזמן משובשים. כאות הוקרה עבור מאמצים מוצלחים אלה, הוא הפתיע אותי וקנה לי כובע אופנתי אשר בעיני היה כסמל להשתתפותי בפרנסת המשפחה, והייתי גאה מאד על כך. בעקבות פעילות הדרכתית זו החלה לפרוח בין אימרה לביני ידידות אמיצה, אשר עם הזמן הלכה והתחזקה ומלבד הפסקות קצרות שנגרמו על ידי תהפוכות הזמן, נמשכת עד היום.

בתום השנה השניה עברתי לגור עם אימרה - הרעות בינינו הייתה כבר עובדה קבועה - שכל אותן זמן התגורר מרחק כמה בתים בעברו השני של אותו רחוב. לא ברור לי, גם לא לאימרה, מדוע צריך היה להמתין שנתיים לשינוי המיחל הזה.

ואכן זה היה שינוי משמעותי. הבית אצל משפחת קירשנבאום היה מרווח בהרבה ממגורי הקודמים והמאכלים שאישתו התקינה לנו טעימים יותר לאין שיעור. מר קירשנבאום - חרדי מכובד בעל זקן עבות - היה יהודי נחמד וטוב לב שלא היה מרבה להתערב במה שנעשה בבית וחשוב מכל; מעולם לא הציק לנו בעניינים שבינינו לבין הבורא. אימרה לא ידע להעריך את מצבו הטוב ולא הפסיק להציק לאישתו החסודה. היה מתגרה בה בכל עת ובכל הזדמנות, וכשהגיבה בזעם היו שינייה התותבות נעות ונעתקות ממקומן, למגינת לבו של חברי הטוב אשר היה מוסיף חטא על פשע ובכשרון לא מבוטל היה מחקה אותה ובצורה שבה הייתה לועסת את האוכל. המסכנה יצאה מכליה בגלל התגרות מבישה זו, והייתה מתרוצצת מסביב לשולחן כדי להשיג את הפרחח ולהעניש אותו. בקיצור היה שמח בבית הזה. אני התייחסתי אל שניהם באותה מידה של כבוד ובסתור לבי ריחמתי על הדודה אף על פי שנהניתי כל רגע מהקרקס הזה ומתעלולים נוספים של אימרה.

לפעמים גם מיקי גרין היה מצטרף אלינו ועשינו יחד שיעורי בית. באותן הזדמנויות היה מביא ערמונים שהוריו שלחו לו מהבית והתפאר בכך שהם הגדולים והמשובחים ביותר בכל רומניה, והם היו באמת נפלאים. זה היה הוא שגילה לנו את הסוד, שבקצהו השני המרוחק של רחוב סאצ'ואי, שוכנים בתי הזונות של העיר. היינו מקשיבים בהתפעלות כשסיפר על התנסויותיו בבית ההוא ועל ההיא שהייתה מעניקה לו מחסדיה, ועל השבחים שהייתה מחלקת לו על ביצועיו, תוך כדי ציון שאפילו מבוגרים לא היו מתביישים בגודל הכלי העומד לרשותו. היינו אחרי גיל הבר-מצווה והסוגיה הייתה בעל חשיבות רבה ולכן בדקנו את העניין בכובד ראש, השונו ומצאנו שהבחור אכן התברך ולא רק בערמונים ענקיים. הייתי מקנא בו ובייחוד בעוז רוחו, אבל צריך להודות שלא מעט פעלולים למדנו ממנו תוך כדי עשיית שיעורי בית אלה.

כאן צריך להזכיר לטובה את בתם של הזוג קירשנבאום, את רוז' תכולת העיניים, בהירת השער ובעלת הגזרה החטובה. שמץ מזה נתגלה לנו באחד הימים כאשר בדרך מבית הספר ראינו אותה דרך חלון המטבח חופפת את ראשה בעוד פלג גופה העליון גלוי לעיני כל. תמונה בלתי נשכחת לשנים רבות. כשבאתי לגור אצלם היא הייתה כבת שמונה עשרה ומשהו - בכלל לא בליגה שלנו - ומאורסת לבחיר לבה.

במשך שנתיים התרגלה לנוכחותו של אימרה והייתה מתייחסת אליו כאל ילד, אבל כלפיי גילתה מידה רבה של חשדנות אף על פי שהייתי מבוגר ממנו בפחות מחצי שנה. הנימוק לכך היה, כפי שהסבירה לנו, שהייתה נוהגת להציץ בספרים שאני קורא והגיעה למסקנה שיכולתי למצוא בהם לא מעט דברים מהחיים האמיתיים. אמת, באותה תקופה בלעתי את מלחמות היהודים של ליאון פויכטוונגר והיו בו סצנות נועזות ביותר עבור נער בן שלש עשרה בעל דמיון. היא גם עלתה על עקבות כמה מהסודות הכמוסים ביותר שלי וגילתה משהו ממה שלמדנו עם החברים בשיעורי הבית - סיבה מספקת לנהוג אתי בזהירות ולשמור מרחק בטוח.

מדי פעם הייתה בכל זאת מצטרפת אלינו למעשי קונדס ילדותיים - אם כי במחשבה שניה, לא כל כך ילדותיים. מעברו השני של אחד הקירות התגוררה רומניה שלפי השמועות עיקר פרנסתה באה לה ממכירת תענוגות לקצינים רומנים. ליד קיר זה עמד ארון בגדים גדול ממדים ומעליו חלון צר הפונה לחדר השכן. כאשר היו נשמעים קולות של גבר מאחורי הקיר, היו אימרה ורוז' עושים תרגילי אקרובטיקה מסובכים כדי להגיע עד גובה האשנב ולהשביע את סקרנותם. מה לעשות, הארון הגדול הפריע ואי אפשר היה לראות הרבה.

אחד מחברי אותה כיתה היה *Goldstein Ernö* - לימים יחזקאל ברנע ושגרירינו באתונה - קראנו לו גולי והוא לא השתייך לחבורה שלנו, אבל מסלול חייו עתיד היה להצטלב לא פעם. הוא הצליח לגנוב את הגבול הרומני, זמן מה לפני תחילת האירועים שהביאו לחיסול יהדות טראנסילוניה וכבר ב-1944 עלה לארץ. אחיו, פרץ גולדשטיין, מהצנחנים שנשלחו להונגריה על ידי הישוב היהודי בארץ ישראל, נתפס על ידי הנאצים והוצא להורג על ידם. נפגשנו שוב בחיפה בתום מלחמת השחרור, אני אז סטודנט בטכניון והוא מתלבט בין שירות קבע במודיעין לבין מזרחנות ויחסי-חוץ, ועד היום שמרנו על קשר. ישר מהשיבות הגיע אלינו *Landau Marcz*, מבוגר בשנתיים מיתר התלמידים ותלמיד מצטיין - לימים ד"ר לנדאו רופא פנימי בחיפה. ו-*Krausz Vili*, בן של רב קהילתי אשר לימים היה מארגן את חגיגות צליחת הכינרת, בשם וילי קדם מקיבוץ מעגן.

פגישה מוזרה ביותר הייתה עם חבר אחר לספסל הלימודים מהגימנסיה בנאגיאורד. הדבר קרה לאחר שחזרתי משהות של שבע שנים משוודיה, וניסיתי את מזלי כשותף זוטר במשרדו של אדריכל גליקסון. היינו אמורים לתכנן עבור הרב כהנמן הידוע מבני ברק, את מתחם המגורים שלידי ישיבת פוניבש - שכונה חרדית שלמה באשדוד. היזם היה יהלומן ובעל קרקעות עתיר נכסים בשם יהודה זיס, מחסידיו העשירים של הרב, ולקראת חתימת חוזה התכנון נקבעה פגישה בביתו שלידי כיכר המדינה. על מנת לחלוק כבוד לרבי, באנו מוקדם יותר וחכינו לבואו לפני הכניסה לבית. בשעה היעודה הגיעה המונית ולרבי שיצא מתוכה, נראה מתלווה יהודי מכובד בעל זקן עבות ובלבוש שחורים חסידי. איש זה, ברגע שהבחין בי נפל על צווארי, תוך שהוא פולט בהשתוממות-מה את שמי במבטא הונגרי כבד, ושואל מה למעשיי שם. לרגע הייתי נבוך, לא

ידעתי במי מדובר, ורק לאחר קילוף המעטה החרדי, זיהיתי בו את *Leichtmann Ernsli*, חבר כתה מאותה גימנסיה. התאוששתי מהמפגש הבלתי צפוי ועניתי על שאלתו בשאלה המתבקשת, ומה אתה עושה פה ומאין הלבוש הזה? הייתה לו תשובה פשוטה לשאלה מסובכת: אתה הגעת כנראה לארץ אחרי אושוויץ, הלכת לטכניון ונהיית ארכיטקט. אני, שעברתי מסלול דומה, הלכתי לישיבה ועכשיו אני ממונה מטעם הרבי לענייני תכנון ובניה. בזמן עבודות התכנון נפגשתי פעמים רבות עם רב לייכטמן זה, אלא שבעקבות המיתון שנפל על המשק, פשט היזם את הרגל, הבנייה הופסקה וחלק משכר הטרחה לא שולם לי עד עצם היום הזה. בפגישות אלה שוחחנו כמובן בענייני דת ואמונה והאיש הצטיין כפנאטי כמו כל יתר בני עדתו, ובפגישת מחזור שערכת לפני כשנתיים בביתנו הכשר, לא היה מוכן לשנות אפילו כוס מים.

אי אפשר לאומר שבזבזנו זמן רב מדי על הלימודים, החיים שם בחוץ היו אפופי מסתורין, העולם מלא הרפתקאות ומחכה שניטול בהם חלק. בערבים היינו עוברים לאורך הרחוב, מצלצלים בשערי בתים שונים, בורחים בזמן ורואים, ממרחק בטוח, את בעל הבית פותח את מנעולי השער ואת פרצופו הזועם כשלא מצא לפניו איש. תענוג מיוחד ורציני יותר היה להמרות את האיסור שבית הספר הטיל על ביקור בקולנוע ללא אישור. הייתי מלא התפעלות ממעללי *Tyron Power* בדמותו של פרדיננד דה לספס, בבניית תעלת סואץ ועמידתו האיתנה בפני פיתוייה של *Annabelle* שם במדבר, והצטערתי צער של ממש על כך שאהובתו היפה *Loreta Young*, במקום להמתין לו, העדיפה להינשא לנפולאון הקטן. נחמת מה מצאתי בכך שהיא הייתה זו שהעניקה לו את עיטור הכבוד על תרומתו לתהילת הממלכה.

תלבושת אחידה הייתה חובה בכל בתי הספר ברומניה, והמדים היו בצבע חקי בכולם. מה שהבדיל תלמידים מבית ספר אחר למשנהו היה כובע המצחייה המיוחד לכל אחד, ולנו היהודים לא היה בכך משום יתרון. רחוב סאצ'וואי והאזור שבסביבתו המיידי היה תחום בטוח למדי, אבל משהרחקנו לכת כדי לשוטט ברחבי העיר וסביבותיה, המציאות לא תמיד האירה לנו פנים. כך היה כשהחלטנו שצריך פעם לראות איך באמת נראה אווירון מקרוב, ולשם כך שמנו פעמינו בנחישות ראויה לציון לכיוון האירו-דרום שבקצה המרוחק של העיר. בקרבת השדה התברר שלסקרנותנו היו עוד שותפים רבים, ובמקום לפגוש את הפלא המעופף נתקלנו במארב של קבוצת בריונים. הם, מסתבר, לא היו ידענים גדולים והכובע לא גילה להם את זהותנו, אבל משהבחינו מקרוב באף שלי לא היו להם יותר ספקות שיש פה עסק עם יהודונים. לאחר ההתגרות המקדימה כבר היה ברור איזה עתיד טומן בחובו המקום הזה. לא היה זמן רב להיסוסים, ויתרנו על האווירונים המופלאים וברחנו משם כל עוד רוחנו בנו. במרכז העיר וסביבתה ארבו לנו פחות סכנות מהסוג הזה - לפחות כך חשבנו.

הימים היו ימי קיץ 1938, אוסטריה סופחה לפתע על ידי הרייך הגרמני - המשמעות של אירוע מעורפל ומרוחק זה לא הייתה ברורה כל כך - וגם המשטר הרומני של אנטונוסקו הכביד את ידו על אזרחי היהודים. אמנם הדברים הקשים התרחשו בעיקר בצפון-מזרח המדינה, אבל האווירה המורעלת התפשטה גם על פני טראנסילבניה ובחוצות העיר אפשר היה להרגיש בה היטב.

שוטטנו, אימרה ואני, באחד הרחובות הסואנים של מרכז העיר נהנים משפע הדברים שהציעו חלונות הראווה. ליד הקולנוע בחנו תמונות מהסרטים שהוצגו, ושקלנו לראות אחד על סין - "האדמה הטובה" - בכיכובו של פאול מוני. לא רחוק מאיתנו התגודדו מספר צעירים במדי בית ספר וברגע שהבחינו בשני היהודים התחילו בגידופים וקללות. ניסינו להתרחק מהם אבל כשראיתי שהם ממשיכים לעקוב אחרינו בעקשנות ולא מרפים, פלטתי לעברם הצעה בנוסף תנ"כי לאמור: מה לכם כי תתגרו בנו, רבים מול מעטים, שיבוא אחד אחד מכם להתעמת איתי והטוב בינינו ינצח. ייתכן שהדברים נאמרו במילים נשגבות פחות, על כל פנים ברור שלא שקלתי את המצב כראוי ולאחר מעשה לא הצלחתי להבין איזה שד נכנס דווקא בי, שהרי גיבור גדול לא הייתי מעולם. אולי קיוויתי שלא ייקחו את הצעתי ברצינות ולכן נהגתי כנראה ביהירות טיפשית.

החבר'ה נעתרו לאתגר בשמחה נראית לעין, ואני ברוח ספורטיבית או סתם בלית ברירה, הסכמתי אפילו להעביר את זירת ההתמודדות מהרחוב הראשי למקום נידח יותר, רחוק מעיני אדם. סוכמו התנאים

לדו-קרב, אחד הפרחחים נתלווה אלי, וירדנו מגובה הרחוב לעבר שפת ה- *Körös*, אשר זרם לו שם בנחת בלי עניין כלשהו במה שעתיד להתרחש. כנראה הייתה להם ידיעת מה על סיפורו של דוד וגלית, וכדי למנוע מראש תבוסה דומה, כל החבורה עקבה אחרינו ממרחק בטוח מבלי שיכולתי להבחין בהם. ברגע שהגיעו לטווח המתאים, פתחו לעברינו בריצה, התנפלו עלי מאחור והנחיתו עלי מכות נמרצות, בזמן שהפרטנר לדו-קרב חוסם את דרכי הנסיגה. הייתי כמובן חסר אוניס, וההרפתקה הייתה נגמרת בכי רע לולא טוב לבו של גוי זקן שעמד ברחוב שמעל הנהר, הבחין בנעשה והבריח את הבריונים. אימרה שצפה על הזירה ליד המעקה, סיפר מאוחר יותר שניסה להזהיר אותי בעוד מועד ממה שעומד לקרות, צעק לי ללא הרף אבל אני לא שמעתי מאומה. עד היום הוא חושב שהייתי גיבור.

את ארבע שנות הלימודים בגימנסיה זו, גמרתי בהצלחה אם כי לא בציונים מזהירים במיוחד. השנה הייתה 1940, הרחק מאיתנו - לפחות כך היה נדמה - שם באירופה השתוללה מלחמה גדולה. צ'כוסלובקיה ופולין נמחקו זה כבר ממפת העולם ואני חזרתי הביתה לבלות את חופשת הקיץ ולתכנן את עתידי בלימודים.

